

УДК 796.1:39(477)

ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКИХ НАРОДНИХ ІГОР, ЗАБАВ ТА ЕСТАФЕТ

Кандиба П.О.

*старший викладач кафедри фізичного виховання та здоров'я людини
Черкаського державного технологічного університету*

Упродовж віків в Україні формувалися самобутні рухливі ігри, забави, естафети, у яких відображалися звичаї народу, його побут та уявлення про світ. На жаль, багато з них загублено і забуто. Тому завдання фахівців – зібрати цей скарб і активно запроваджувати їх у повсякденній практиці.

В Україні найпопулярнішими були різноманітні іграшки, що відтворювали предмети домашнього вжитку та знаряддя праці: ляльки, дудочки, сопілки з верби, калини, ліщини, очерету. Обізнаний із побутом і культурою українського народу, вихователь зможе значно збагатити сюжети дитячих ігор елементами етнографії та різноманітними предметами національної атрибутики.

Діти вчилися у дорослих використовувати для виготовлення своїх іграшок природні матеріали: рогозу, соломку, лико, з яких плели кошечки, візочки, брички, фігурки людей, птахів, тварин. На Поліссі і Прикарпатті діти робили м'ячі із зчесаної коров'ячої шерсті (її мочили і поступово збивали, іноді для більшої м'якості поверх зв'язували ниткою), а також з дерева, свинячого міхура, вичищеного піском і висушеного. На Поліссі такий м'яч наповнювали горохом – брязкальцем. Це сприяло формуванню в дітей не тільки фізичної вправності, а й винахідливості, потрібної кожній людині у повсякденному житті.

Слід зазначити, що на початкових етапах життя дитини пріоритетне місце в її фізичному вихованні посідає жінка-мати, яка сприяє природному психічному розвитку дитини, тренуючи з раннього віку її м'язи та вдосконалюючи координаційні якості. Так, для адекватного розвитку координації рук з успіхом застосовуються народні рухливі потішки-вправи: «Ручки», «Сорока, ворона», «Сова», «Ладки». Для розвитку м'язів тулуба і ніг використовується також комплекс специфічних потішок-вправ, а саме – «Потягушечки», «Дибки» тощо.

Виховання дитини до семирічного віку відбувалося переважно в сім'ї. Кожне українське поселення, як і кожна сім'я, мали у справі виховання дитини певні традиції. Загальними рисами українських традицій було шанобливе ставлення до старших членів сім'ї, шанування їх військових та побутових подвигів, ретельне наслідування батьків у здоровому способі життя, тісний зв'язок дитини з природою тощо. Культ здорового способу життя, що в різні часи сповідувався в Україні, сприяв вихованню здорового покоління молоді. Найголовнішу роль у цьому відігравали віковічні традиції

відповідальності батьків за виховання своїх дітей.

Слід зазначити, що фізичне виховання хлопців спрямовувалося насамперед на формування підростаючого покоління, здатного до продуктивної праці та захисту Вітчизни. Переважаючими методами, які використовувалися в процесі вдосконалення фізичних і психічних якостей юнаків, були змагальний та ігровий.

Фізичне виховання дівчаток, на відміну від фізичного виховання хлопців, мало іншу мету, зумовлену особливим становищем жінки в Україні як берегині роду та сім'ї. Виховання дівчаток ґрунтувалося на використанні всього багатства національних ігор, забав, широкого кола гігієнічних засобів, які сприяли вдосконаленню пластичності і чіткості рухів, граціозності й інших подібних якостей, якими так вигідно відрізнялись українські дівчата та жінки.

Найважливішу роль у гармонійному розвитку дівчат відігравали хороводні ігри та забави – веснянки, гаївки, ягілки або гагілки. Переважна більшість веснянок і гаївок – це драматизована рухлива гра, що відбувалася у формі діалогу (два хори). Пісня у весняних хороводах мала другорядне значення. Головне тут не пісня, а ритм і танці, що здатні підняти настрій, розбудити енергію і передати її навколишньому світові, щоб збудити природні сили до нового життя, дій, руху, піднесення. Важливо, що жоден з європейських народів, крім слов'ян, не засвоїв хороводів і не зберіг їх у своїй культурі. І ніхто зі слов'янських народів не розвинув хороводних забав та рухливих ігор так широко й різноманітно, як український народ.

Веснянки і гаївки – це переважно забави дівчаток. Мало до участі в цих іграх допускаються хлопці. Як правило, вони тільки приглядаються до гри. Іноді поруч із дівочими гаївками чи веснянками хлопці заводять свої рухливі ігри: борюкаються, бігають наввипередки, стають один на одного тощо. С. Килимник та В. Скуратівський вважають, що початком весни слід вважати день від Євдокії (14 березня). Напередодні, матері і бабусі випікали для дітлахів із тіста безліч різноманітних птахів. Таке обрядове печиво називалося «жайворонками» або «голубами». Українці ним прикрашали двір і сад, а коли сонце обігрівало землю, юрбами виходили на вулиці села, несучи на долонях печиво. Дзвінкі дитячі голоси дружно декламували: *Пташок викликаю з теплого краю./ Летіть, соловейки, на нашу землю./ Спішіть, ластівоньки, пасти корівки !*

Якщо хтось уперше побачив ластівку, то брав грудку землі і жбурляв її услід, приказуючи: «На тобі, ластівочко, на гніздо, а людям – на добро!».

Подібну забавку дітей із «жайворонками» описав М. Маркевич, який зазначив, що в неї бавилися діти в день сорока мучеників (22 березня). У цей день пекли тістечка у вигляді сорока жайворонків і насаджували їх на довгі палиці. Діти бігали з ними, закликаючи весну. Потім з'їдали тістечка, а голови фігурок давали коровам.

Культурні ігри цінні тим, що вони були невід'ємною частиною релігійних свят нашого народу. Наприклад, починаючи від Великодня, дівчата, а інколи

й хлопці, грали у веснянки – хоріві пісні з іграми й танцями, у яких органічно поєднувалися слово, рух і мелодія. З часом обрядові дійства наших предків втратили своє ритуальне значення і від них лишилися тільки молодіжні забави.

Весняний цикл обрядових дійств починався з наближенням весни. У цей час виконувалися обряди, змістом яких було проганяти зиму і зустрічати весну, а з часом вони перетворилися у веселі народні ігри. Правда, свято проведів зими – Масляна в Україні не набуло значного поширення. В Україні свято Масляної відоме під назвою «М'ясниці», святкування якого триває цілий тиждень – від понеділка до суботи. О. В. Терещенко описував, що в деяких місцевостях України вулицями носили обрядове опудало зими, яке супроводжували піснями, а дітлахи кидали в нього сніжки. В інших місцевостях опудало – Масляну возили на санях, а потім урочисто топили його в річці. Але цей обряд із часом забувся, і свято проведів зими зводилося до проведення традиційних народних рухливих ігор із використанням елементів ковзання з льодових гірок та на льоду. За даними Е. С. Вільчковського, О. Л. Богініч, Л. В. Артемової, дошкільний вік є найсприятливішим для вивчення дітьми українських народних рухливих ігор та забав.

Широке використання у дошкільному вихованні одного з елементів традицій українського народу – народних ігор і забав – є вагомим засобом розвитку духовних і фізичних сил, самопізнання та відпочинку, формування гурту в єдності його фізичної і духовної сторін.

Щоб зберегти все багатство народної фізичної культури або, точніше, продовжити народним рухливим іграм життя, потрібно ширше застосовувати їх у виховному процесі з дітьми. Таким чином, окрім систематизованого опису й аналізу засобів народної фізичної культури, необхідно активізувати їх упровадження в різноманітні сфери життєдіяльності етносу, у систему народних релігійних свят, навчально-виховну роботу дошкільних закладів та шкіл, повсякденний побут.

Джерела та література:

1. Войнов В. М. Рухливі ігри : навч.-метод. посіб. / [В. М. Войнов, Г. П. Бабаченко, Р. Є. Бондар та ін.]. – Черкаси : ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2000. – 100 с.
2. Войнов В. М. Змагально-ігровий метод у системі фізичного виховання студентів : навч. посіб. / В. М. Войнов, Л. П. Ярославська, П. О. Кандиба, В. В. Щириця. – Черкаси : Черкас. держ. технол. ун-т, 2011. – 299 с.
3. Войнов В. М. 1014 рухливих ігор та естафет у загальній системі фізичного виховання : навч. посіб. / В. М. Войнов, С. В. Войнов, П. О. Кандиба, С. О. Коваленко, В. В. Щириця; М-во освіти і науки України, Черкас. держ. технол. ун-т. – Черкаси : ЧДТУ, 2014. – 420 с.
4. Іващенко В. П. Теорія і методика фізичного виховання : підруч. / В. П. Іващенко, О. П. Безкопильний. – Черкаси : Видавництво ЦНТЕІ, 2006. – Ч. 1. – 421 с.; Ч. 2. – 467 с.
5. Подвижные игры. Практический материал : учеб. пособ. для студ. вузов и ссузов физической культуры / Л. В. Былеева, И. М. Коротков, Р. В. Климкова, Е. В. Кузьмичева. – М. : СпортАкадемПресс, 2002. – 279 с.
6. Войнов В. М. Рухливі ігри : навч.-метод. посіб. / [В. М. Войнов, Г. П. Бабаченко, Р. Є. Бондар та ін.]. – Черкаси : ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2000. – 100 с.